

وهرزى گۆرپان و چاكردنه وهى هاوپه يمانيه كان!

22-01-2021

نووسه ره كان

زريان روژه لاتى

كورتە : جو بايدن له يه كهه گوتاريدا وه كوو سه روک، كه تيدا زياتر رووى له ناوخوى ئه مريكا بوو، به چه ند وشه يه كى كهه، په يامى كى گرنكى بو دنياى دهره وه هه بوو: "هاوپه يمانيه كانمان چاك ده كه ينه وه." بيگومان، چاكردنه وهى ئه وه اوپه يمانى و هاوكارييه ره سمى و ناره سميانه ئه مريكا كه هه نديك پييانوايه له سه رده مى تره مپدا خه سارى كه وره يان پيگه يشتوو، ده توانيت كاريگه رى له سه ر سياسه تى جيهان دابنيت.

زريان رۇژھەلاتى |

بەرايى

جۇ بايدن لەبەكەم گوتارىدا ۋەكۆۋ سەرۋك، كە تىيدا زياتر رووى لە ناوخۇي ئەمريكا بوو، بەچەند وشەپەكى كەم، پەيامىكى گرنىكى بۇ دىنباي دەرەۋە ھەبوو: "ھاۋپەيمانىيەكانمان چاك دەكەينەۋە. بىگومان، چاكىردنەۋەي ئەۋھاۋپەيمانى و ھاۋكارىيە رەسمى و ناپەسسىمانەي ئەمريكا كە ھەندىك پىياناۋايە لە سەردەمى ترەمپدا خەسارى گەرەيان پىگەيشتوۋە، دەتوانىت كارىگەرى لەسەر سىياسەتى جىھان دابنىت.

ھەر لە قۇناخە كۇتاييەكانى سەردەمى ترەمپەۋە، ۋەرزى گۇرانى ھاۋپەيمانى و ھاۋكارىيە سىياسى و سەربازىيەكان لە رۇژھەلاتى نىۋەپاستىش دەستىپىنكردوۋە، ۋەك بلىي زۇرپك لەدەۋلەتان بىانەۋى، خۇيان بەپىي سىياسەتى چاۋەپوانكراۋى دەرەۋەي ئىدارەي بايدن رىكبەنەۋە. ئەمە مائەۋزەي كارىگەرى دانانى لەسەر پىرسى كوردىش لە ھەناۋدابه.

"چاكىردنەۋەي ھاۋپەيمانىيەكان"ى ئەمريكا

دەمىكە زىگىنيو برۇننىسكى، باسى "ھىزى لاۋازى" كىردوۋە و لەۋىشەۋە، جەختىكردوۋە كە ئىدى بۇ پاراستنى ھەژموۋنى ئەمريكا، تەنبا ھىزدارى بەس نىيە! دەۋلەتان و تەننەت ئەكتەرە نادەۋلەتتەيەكانىش، بۇ ئەۋەي ئاسانترىگەنە ئامانجەكانىان رىگاي ھاۋپەيمانىي ھاۋكارى دەگرنەبەر. بىگومان ئەمريكاش لەمەبەدەر نىيە.

روانگەي جىاجىا ھەن لەبارەي كارىگەرى "ھاۋپەيمانى" لەسەر سىياسەتى نىۋەدەۋلەتى. بەپىي ھەندىك لىكۇلىنقان، لانىكەم نىۋەي ھاۋپەيمانىيەكانى سەدەي بىستەم، رىگايان بۇ شەر كىردۆتەۋە. [1] ھەندىكىش ھەنگاۋىك زياتر چوونەتە پىش و، پىياناۋايە ھاۋپەيمانىيەكان، قۇناخىكى بەرلە جەنگن! لىكۇلىنەۋەيەك لەسەر ھاۋپەيمانىيەكانى نىۋان 1816-2000 لە دىنبا، گەيشتوۋەتە ئەۋەي كە 60% يان بۇ ئامانجى بەرگىرى بوون. [2] ھەندىكى دىكەش ۋەك ئامرازىكى درووستكىردنى ھاۋسەنگىي ھىزدارى تەماشاي كەن. ھەرچۇنىك بى، ھاۋكارى و دواترىش ھاۋپەيمانىيەكان، كە دەشئ رەھەندى جىاجىاي ئەمنى و ئابوورىشىان ھەبىت كارىگەرى لەسەر ھاۋسەنگىيەكانى ھىز دادەنن.

ئەمريكا تەقريبەن لە ماۋەي نىكەي سى دەپەي رابىردوۋدا 4 ھاۋپەيمانىي گەرەي سەربازىي بۇ شەرى دۇ تىرۇر و شەرى دۇ عىراق رىكبەنەۋە. پەيوەندىي دوو قۇلىي سىياسى و سەربازىشى لانىكەم لەگەل 9 دەۋلەتى رۇژھەلاتى نىۋەپاست ھەيە لەگەل ھەرىمى كوردستان و رۇژئاۋاي كوردستانىش ھاۋكارىيەكى سەربازىي بۇ شەرى دۇ تىرۇر ھەيە. بۇيە سىفنىكردنەۋەي ھاۋكارى و ھاۋپەيمانىيەكانى ئەمريكاش لە جىھان، ۋەك ئاسىيا- پاسىفىك، ئەوروپا و رۇژھەلاتى نىۋەپاست دەتوانىت كارىگەرى لەسەر رىكەبىيەكانى ئەۋ ۋلاتە لەگەل چىن و رووسىا و ھىزە ناۋچەيەكانى دىكەش دابنىت.

ۋەرزى گۇرانى ھاۋپەيمانىيەكان لە رۇژھەلاتى نىۋەپاست

ئەگەر ئەۋەمان قىۋل بى كە دۇخى ئەمريكا ۋەك ھىزە ھەژموۋنىيەكەي جىھان، كارىگەرى لەسەر شىكلىگرتنەۋەي ھاۋپەيمانى و ھاۋسەنگىيە سىياسىيەكانى جىھان دادەنن، دەتوانن بىزىن كە لە قۇناخە كۇتاييەكانى ئىدارەي ترەمپ و لەگەل يەكلاۋوونەۋەي سەركەۋتنى بايدندا، ھىزەكانى رۇژھەلاتى نىۋەپاست گورپىنىكى زياتريان بە گۇرانى سىياسەتى دەرەكى و، رووكردنە ھاۋكارى و ھاۋپەيمانى داۋە.

حالى حازر ۋلاتانى كەنداۋ، لانىكەم 3 بابەتى ھاۋكارى و ھاۋپەيمانىي گرنىگان لەبەردەستدايە: بىجگە لە ئاشتى عەرەب _ ئىسرائىل كە دەكرى بە دەسكەۋتىكى قۇناخى دوايى ترەمپىش سەير بكرىت، بابەتى ئاشتى نىۋخۇيى و كرانەۋە بەروۋى عىراق لە ئارادايە و قەتەرىش پىشنىارى كىردوۋە لەگەل ئىزانىش دانوۋستاندن بكرىت.

ئىزان بابەتى ھاۋپەيمانى 25 سالە لەگەل چىن، ھاۋكارى لەگەل رووسىا، توندوتۇلكىردنەۋەي ئەۋ ھاۋپەيمانىيە شىعەيەي كە بە " مىحوەرى موقاۋەمە " ناۋى دەبات و پىشنىارى پىرۇژەي ئاشتى ھورمىز و دانوۋستاندنى لەگەل ۋلاتانى عەرەبى ھەيە. توركىا لەلايەك

پېنگى خۇي له كۇماره كانى يه كىتى سۇقىيەتى جاران به هېز دهكات و له لايهك رېككەوتنى سېقۇلى له گەل نازەربابجان و پاكستان دهكات. له لايهكى ديكەش به تەمايه كېشە كانى له گەل يۇنان كەمبكاتەوه و له ئاستى گرزىيە كانى له گەل يه كىتى ئەوروپا به تايبەتى فەرەنسا كەمبكاتەوه. عىراق له لايهك خەون به راگرتنى هاوسەنگى و له لايهكى ديكەش باس له پرۇژەى شامى نوئ له گەل ميسر و ئوردون دهكات و له هەمانكاتيشدا گىرۇدەى كېشە كانى نىوان ئىران و ئەمريكابه.

هەرچەندە هېشتا هاوپەيمانى و هاوكارىيە كان له لايهك و ئاراستەى ركا بەرييە كانىش له لايهكى ديكە به تەواوى يه كلا نەبوونە تەوه، به لأم پېدەچېت ئەو قۇناخەى كە تىيدين، قۇناخىكى گوزەر بېت بۇ ئەوانە و زۆريەى هېزە كانىش خەريكە به پىي ئەوه پېنگى خۇيان ديارى دهكەن.

كورد و هاوپەيمانيە كان

به شيوه يه كى گىشتى كوردە كان له گەل سى جۇرى ئەكتەر و هېزە كانى ديكەدا هاوكارى و هاوپەيمانيان هەيه: هېزە سەرووناوچە ييە كان به تايبەتى ولتاتانى رۇژاوا، دەولتە ناوچە ييە كان و هېزە كانى ناوخواى ئەو ولتاتانەى كە به رەسمى سەربەوانن.

ئەو هاوپەيمانيە نيمچە رەسمىيەى كە له نىوان كوردە كان و بەشيك له هېزە كانى رۇژاوا دا هەيه، به رۇلى كوردە كان وهك له شكريكى پيادەى شەرى دزى تيرۇر به هېزە تريبوو. به لأم به شيوه ي گىشتى كوردە كان وهكوو فاكته ريكى راگرتنى هاوسەنگى له سياسەتى ئەمريكا و ولتاتانى رۇژاوا بەرامبەر دەولتە تانى خاوهنى پرسى كورد دەوربان هەبوو و هەيه. به لأم به گىشتى هەر ئەمەش واىكردووو تا رۇژاوا دەوريكى له درووستبون و پاراستنى دو كيانى ئۇتۇنۆمى كوردى له رۇژەللىتى نيوه پاست هەبېت.

ئاليزەدا روانگە يه كى سياسەتى كوردى پىي باشە، وهك فريادە پرسىك سەيرى بايدن و ئيدارە نوپكەى بكات. راستىيە كەى له وانەيه كارىگەرييە كى پۇزە تيف له سەر دۇخى كوردە كان دابنيت به لأم، پشتبەستنى زۆر به وەش دەتوانيت هېواشكېن بېت. چوونكە لانىكەم تا ئىستا دۇخى كورد له چوارچيوه ي سياسەتى گىشتى ئەمريكا بەرامبەر ئەو دەولتە تانەى ناوچە كە پىناسە دەكرىت. جگە له وه، ئەوهى ئەمريكاش بىكات سنووردارە. ئەگەرى رېككەوتنە وهى توركيا و ئەمريكا-سەرەراى ناكوكىي له بوارى جياجيا- شنىكى كراويه. چوونكە توركيا هەم ئەندامى ناتو يە هەم وهكوو دواجار رەنگە بۇ ئەمريكاش گونجاو نەبېت كە زياتر پال به توركيا وه بىت تا هەنگاويتەر به رهو رووسيا و چين بىت. ئەگەرى رېككەوتنە وهى ئىران و ئەمريكا له سەر دۇسيه ي ئەتۆمى و لابردي گەمارۇكان، دەتوانيت كارىگەرى له سەر پىنگى ئىران دابنيت. دانووستاندىن بۇ ئايندەى سووريا و بابەتى مان و نەمانى هېزە كانى ئەمريكا له عىراقيش، بابەتگە لىكن كە به شيوه ي راستەوانە كارىگەرى له سەر پرسى كورد دادەنن.

سرووشتى هاوپەيمانى و هاوكارىيە هېزە كوردىيە كان له گەل هېزە ناوچە ييە كانى وهك ئىران و توركياش زياتر بۇ ئيدارە دانى خۇ و كارىگەرى دانان له سەر هاوسەنگىيە نيوخواييە كانى هېزدارى بووه. دۇخى ئىستاي ئابوورى ئىران و توركيا، كېشە كانى سياسەتى دەرەوه و ململاننىكانى نيوخواييە دەسەلات له دوو لاتە، پۇتانسىيەلى ئەوهى تىدايه كە مەيدانى مانۆرى سياسى كورد فروانتر بكات.

هاوپەيمانى و هاوكارىيە كانى كورديش له گەل هېزە جياوازە كانى ئەو ولتاتانەى كە بەرەسمى سەر به وانن، به كرده وه گەيشتوتە بنبەست. هاوپەيمانى و هاوكارىيە درىزخايەنى كورد و شيعە له عىراق له 2017 وه به كرده وه گەيشتوتە بنبەست. له توركياش هاوپەيمانىي كوردە كان له گەل گرووپە چەپە كان و ئۇپۇزىسيۇنى توركيا، به وچۆرەى كە هەيه دەستكەوتىكى واى بۇ كورد تىدا نەبووه. زياتر وهك هاوپەيمانىي كە نه خوازواو سەر دەرەى كە تەنيا دەنگە كانى بۇ شكستدانى ئەردۇغان پىويستە. له سووريا، هاوپەيمانىي كورد و پىكها تە كانى ديكە به تايبەتى عەرب، له چوارچيوه ي هېزە كانى سوورياي ديموكراتىكدا زياتر به كەللى شەرى دزى داعش هاتووو و تا ئىستا دەستكەوتىكى گەورەى سياسى لىنەكەوتتەوه. له ئىرانيش به كرده وه هاوپەيمانى و هاوكارىيە گرووپە ئۇپۇزىسيۇنە كانى كورد و غەبرى كورد، كارىگەرييە كى گەورەى نەبووه.

ئەنجام

بەردەوامىي هاوكارى و هاوپەيمانيە نيمچە رەسمىيە كەى كورد له گەل ولتاتانى رۇژاوا هېشتا پىويستە و ئەمەش وهكوو چەترىكى ئەمنى كارىگەرى له سەر دۇخى هەردوو كيانە كوردىيە كەى رۇژەللىتى نيوه پاست هەيه. هەلبەت به تەنيا پشتبەستىن به وه و لەپىنشاوانە گرتنى يەكپىزى ناوخواييە به تايبەت له سەر پرسە هاوبەشە كان، دەتوانيت ئەنجامى خراپى هەبېت. خراپى دۇخى ئىستاي ولتاتانى ناوچە كە، دەرەفە تىكى زياترى بۇ كوردە كان رەخساندووو تا له قەبارەى گىرفتە نيوخواييە كانيان كەمتر بگەنەوه. بىجگە له وهش به بنبەست گەيشتتى هاوپەيمانى و هاوكارىيە كانى كورد له گەل هېزە ناوخواييە ئەو ولتاتانەى كە بەرەسمى سەر به وانن، پىويستىي پىداچوونە وهى به سياسەتى هاوكارىيە و هاوپەيمانيە كانى كوردى له ولتاتانە دەرختووو.

Singer and Small - [\[1\]](#)

"Goodrich, Ben (2004), "Alliance Formation and International Relation Theory - [\[2\]](#)

Government2710- Week09,Response Paper, April.pp.1-2,